

Омелюх І.В.

магістр,

Львівський національний університет імені Івана Франка

ГЕНДЕРНИЙ ВИМІР РАДЯНСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ: ЖІНКА І ПРОБЛЕМА РІВНОСТІ

Невід'ємною складовою радянського комуністичного режиму, що власне й забезпечувала його успішне існування впродовж не одного десятиліття, була партійна пропаганда – головний інструмент ідеології. Більшість радянознавців, котрі присвятили свої дослідження проблемам функціонування політичної системи СРСР та його ідеологічної моделі, сходяться у тому, що з моменту зародження комуністичного режиму життя у державі Рад було наскрізь просочене пропагандою [див.: 20; 21]. Будучи виразником офіційної ідеології, вона виконувала цілий спектр різноманітних функцій. Важливою частиною пропаганди було формування специфічної радянської ідентичності [20, с. 21], формування «нової радянської людини», в тому числі й «нової жінки».

Серед провідних гасел в пропагандистській риторичі СРСР – гасла, що стосувалися емансипації жінки та її рівності з чоловіком – особливий предмет гордості радянської держави: «...Загальновідомо, що у світі соціалізму немає місця правовій нерівності жінки з чоловіком, як це є в буржуазному суспільстві. З перших днів Радянської влади наш закон проголосив рівність політичну, юридичну, майнову, трудову, сімейну...» [6, с. 6]; «...жінка у Радянському Союзі – це рівний, повноцінний член суспільства. Хто бував у нашій країні, той знає, що радянській жінці надані всі права, відкриті всі дороги...» [13, с. 3], – запевняла пропаганда.

Теза про повну рівність у правах жінок з чоловіками завжди була однією з основних ідеологічних установок радянської влади, що видається абсолютно природним, адже ідея гендерної рівності була цілком співзвучною егалітарній ідеології радянської держави в цілому.

Рупори партійної пропаганди – радянські ЗМІ, а головню преса, радіо-і телемовлення, постійно спекулюючи на гаслах гендерної рівності, намагалися довести таким чином «переваги» соціалістичного устрою. Аналізуючи вміст радянських жіночих журналів, можемо помітити, що будь-яка перша-краща стаття, присвячена жіночому питанню (зазвичай приурочена до 8 Березня чи іншої дати), окрім патетичних заяв про успіхи жінок в тій чи тій професійній сфері й вибіркового статистичних даних про рівень освіти, зайнятості, громадської та політичної активності, обов'язково зводилася до висновку про те, що усім своїм досягненням радянська жінка повинна завдячувати радянській владі: «...І нехай не видається вам, – писала радянська преса, – пишномовним, занадто урочистим те, що ми називаємо її [радянську жінку – І. О.] новою людиною. Вона й справді заслужила це усім своїм життям, яке так щасливо змінилося з першого дня Великої Жовтневої соціалістичної революції» [5, с. 1]; «...нині навіть найбільш необ'єктивно налаштованим до нас людям зі світу капіталізму несила заперечити той факт, що діяльність радянських жінок у всіх сферах життя – найбільше досягнення соціалістичного устрою» [6, с. 6].

Для того, щоб такі заяви звучали переконливіше, часто наводилися порівняння становища радянської жінки зі становищем жінки в часи Російської імперії. Відзначалося, що царська Росія була країною не лише виразного соціального і національного гніту, але і «кричущої жіночої нерівноправності» [14, с. 5], від якої радянська влада жінку, безумовно, звільнила, надавши їй різноманітні можливості для реалізації свого творчого потенціалу [2, с. 4].

Використовувалися й інші порівняння: для радянської влади принципово важливим було заявляти про те, що саме радянська держава першою відкрила шлях жінкам до рівноправності і що вона зробила для емансипації жінки й гендерної рівності незрівнянно більше, ніж будь-яка інша країна. Для цього, окрім часто тиражованих лєнінських гасел про те, що жодна демократична партія у світі за десятки років не зробила «й сотої доли» того, що зробили більшовики за перший рік влади [15, с. 2], проводилися паралелі зі становищем жінок на Заході. Так, до прикладу, у жіночих журналах часто з'являлися статті, у яких в найгірших фарбах

змальовувалося життя жінок у капіталістичних країнах – перш за все, у США, що неабияк дисонувало з образом щасливого життя радянської жінки – вільної й рівної з чоловіком [див.: 7; 17].

До того ж у періодичних жіночих журналах публікувалися й статті або листи самих жінок із США, Канади або Західної Європи, де вони із захопленням писали про свої враження від подорожей Радянським Союзом і переконували, що у їхніх країнах жінки не мають усіх тих «благ», що ними були наділені радянські жінки: «Мене вразило становище жінок у радянському суспільстві. Вони працюють у таких сферах життя, які для американок просто недоступні... Я живу в суспільстві, де існує дискримінація за ознакою статі...» [18, с. 7]; «...в СРСР жінки мають право обирати собі професію. Вони зайняті буквально у всіх сферах людської діяльності. У Франції жінки в переважній більшості мають найгірші, найменш оплачувані професії» [12, с. 20]; «...в Канаді мало дитячих установ, а тому жінка позбавлена можливості зайнятися, скажімо, підвищенням своєї освіти. Яка різниця зі становищем радянської жінки!.. Я на власні очі переконалася в перевазі соціалізму над капіталізмом» [11, с. 7].

Очевидно, що подібні публікації були надто заідеологізовані й вже аж ніяк не описували реальний стан речей, а знайомство цих жінок із СРСР здебільшого було дуже поверхневим. До того ж дуже часто ці уявлення про життя у Радянському Союзі базувалися лише на отриманій з радянських джерел інформації: «В газетному кіоску залишився один журнал англійською мовою: це був жовтневий номер «Радянської жінки», – писала американська журналістка Гертруда Гелбін, – я придбала його, хоча на дворі був грудень... Коли я прочитала весь журнал до останньої обкладинки, я подумала: «Які ж вони щасливі, ці радянські жінки!» [4, с. 37]; «...прочитавши статтю, я ще раз впевнилася у тому, що моє уявлення про Радянський Союз правильне. Це країна, де слово «жінка» не є синонімом слів «несправедливість» та «пригночення». Це країна, де перед усіма громадянами, незалежно від їх статі, відкриті однакові можливості...», – писала до редакції того ж журналу його постійна женецька читачка, докторка біологічних наук Клод Шюї [19, с. 27].

Формально гендерної рівності у радянській державі дійсно було досягнуто. Стаття 122 Конституції СРСР від 1936 року передбачала надання жінці «рівних прав із чоловіком у всіх сферах господарського, державного, культурного й суспільно-політичного життя». Зазначалося, що можливість досягнення цих прав забезпечується «наданням жінці

рівного з чоловіком права на працю, оплату праці, відпочинок, соціальне страхування та освіту, державної охорони інтересів матері й дитини, державної допомоги багатодітним й самотнім матерям, наданні жінці при вагітності відпусток...» [8]. Брежньєвська Конституція, що була прийнята 1977 року й діяла до кінця існування радянської держави, уже не вирівнювала правовий статус жінки за статусом чоловіка, як попередня, а вказувала на рівність обох: «Жінка і чоловік мають в СРСР рівні права». У 35-й статті Основного Закону йшлося про надання жінкам і чоловікам рівних можливостей у «здобутті освіти та професійної підготовки, у праці, винагороді за неї й просуванні по роботі, у суспільно-політичній та культурній діяльності» тощо [9].

Пропаганда переконувала, що жінка у СРСР володіє всією повнотою політичних прав: обирає й може бути обрана [3, с. 14]. Так, 1961 року в одному з номерів журналу «Советская женщина» вказувалося, що у Верховній Раді СРСР 336 жінок. При цьому, звичайно, додавалося: «Це більше, ніж у парламентах усіх капіталістичних країн разом взятих» [3, с. 14]. Немає підстав заперечувати останній факт – представництво жінок у Верховній Раді СРСР дійсно могло бути більше, ніж в інших країнах. Інше питання, наскільки правомірно робити подібні порівняння, адже відомо, що радянські вибори, по-перше, не носили змагального характеру, а по-друге, самі Ради відігравали незначну роль у процесі прийняття рішень й були радше декоративними [10]. Реальна влада ж належала компартії, в складі якої жінок було менше чверті (20%). В Центральному Комітеті партії абсолютну більшість (понад 97%) також склали чоловіки, а Політбюро ЦК складалося з чоловіків на всі 100% [1]. Зрештою, не такою вже й вагомою була кількість жінок і у Верховній Раді СРСР, якщо взяти до уваги кількість чоловіків. Приміром, у Раді V-го скликання*, про яку йшлося у згаданій статті журналу, всього було 1378 депутатів [16], тобто понад тисячу чоловіків, або лише 24% жінок. З роками кількість жінок у уряді збільшувалася без особливої динаміки.

Тож, як бачимо, питання гендерної рівності у радянській державі було, перш за все, питанням політичним, а постійне педалювання цієї проблеми здійснювалося не стільки з метою досягнення реальної рівності, скільки для того, аби продемонструвати, що така рівність уже існує і що вона можлива лише в соціалістичному суспільстві, хоч реальні факти показують протилежне.

* Верховна Рада СРСР 1958–1962 років.

Список використаних джерел:

1. Айвазова Светлана. «Советский вариант «государственного феминизма». *Гендерное равенство в контексте прав человека*. Москва : Эслан, 2001. Доступ отримано: 17.03.2021. URL: <http://www.owl.ru/win/books/gender/11.htm>
2. Баскина Ада. ««Загадка» советской женщины». *Советская женщина*, 3 (1977): 4.
3. «В День 8 Марта мы с гордостью приводим эти цифры и факты». *Советская женщина*, 3 (1961): 14.
4. Гелбин Гертруда. «Разве это друг?». *Советская женщина*, 3 (1955): 37.
5. «Добро пожаловать». *Советская женщина*, 6 (1963): 1.
6. Карпова Евдокия. «Это и есть равноправие». *Советская женщина*, 8 (1971): 6–7.
7. Ковальська Ніна. «Чим невдоволені жінки США?». *Радянська жінка*, 10 (1983): 18.
8. Конституция (Основной закон) Союза Советских Социалистических Республик утверждена постановлением Чрезвычайного VIII Съезда Советов Союза Советских Социалистических Республик 5 декабря 1936 г. (с последующими изменениями и дополнениями). Доступ отримано: 22.06.2021. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnst1936.htm#5>
9. Конституция (Основной закон) Союза Советских Социалистических Республик (принята на внеочередной седьмой сессии Верховного Совета СССР девятого созыва 7 октября 1977 г.) (с изменениями и дополнениями). Доступ отримано: 22.06.2021. URL: <http://constitution.garant.ru/history/ussr-rsfsr/1977/>
10. Кочкина Елена. «Представительство женщин в структурах власти России, 1917–2002». *Гендерная реконструкция политических систем / под ред. Н. Степановой, М. Кириченко, Е. Кочиной* (Санкт-Петербург: ИСПГ-Алетей). 2003. Доступ отримано: 16.03.2021. URL: <http://www.owl.ru/win/books/genderpolicy/kochkina2.htm>
11. Макдональд Нэнси. «Это запомнится на всю жизнь». *Советская женщина*, 12 (1977): 7.
12. «Наш, радянський спосіб життя. Очима гостей». *Радянська жінка*, 11 (1973): 20.
13. «Наши женщины». *Советская женщина*, 3 (1960): 3–4.
14. Панкратова А. «Советские женщины имеют равные политические права с мужчинами и активно участвуют в управлении государством». (Равноправие в СССР. Международный семинар. Приложение к журналу «Советская женщина»). *Советская женщина*, 1 (1956): 5–9.
15. *Советская женщина*, 11 (1956): 2.
16. *Справочник по истории Коммунистической партии и Советского Союза 1898–1991*. Депутаты Верховного Совета СССР V-го созыва 1958–1962. Доступ отримано: 16.03.2021. URL: http://www.knowbysight.info/1_SSSR/12605.asp

17. «Устами самих американцев». *Советская женщина*, 3 (1961): 14.

18. Хамберт Инге. «Что меня поразило в СССР». *Советская женщина*, 1 (1979): 7.

19. Шюи Клод. «Завеса высоких слов». *Советская женщина*, 8 (1970): 27.

20. Chatterjee Choi. «Ideology, Gender, and Propaganda in the Soviet Union: A Historical Survey». *Left History*, no. 2 (1999): 11–28.

21. Kenez Peter. *The Birth of the Propaganda State. Soviet Methods of Mass Mobilization, 1917–1929*. Cambridge : Cambridge University Press, 1985. 308.